

СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ, ДИСКРИМІНАЦІЯ ТА ЕКСКЛЮЗІЯ: МЕТОДИКИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ

УДК 316. 614-056

ЧУЖИЙ СЕРЕД СВОЇХ (соціальна ексклюзія людей з функціональними обмеженнями здоров'я)

О. М. Дікова-Фаворська

*Житомирський економіко-гуманітарний інститут
"Університет "Україна",
вул. В. Бердичівська, 52, м. Житомир, 10012, Україна,
univerukr@gmail.com*

У статті порушено проблему соціальних бар'єрів людей з інвалідністю, подано результати дослідження ставлення молодих людей, які представляють здорову частину суспільства, зокрема студентства, до представників специфічної групи осіб із функціональними обмеженнями здоров'я.

Ключові слова: інвалід, особа із функціональними обмеженнями здоров'я, бар'єри, толерантне ставлення.

Побудова демократичного суспільства передбачає урахування потреб всіх громадян для забезпечення комфортності життя, повноцінного включення у всі соціальні процеси. В цьому контексті надзвичайно складною є життєва ситуація специфічної групи осіб з функціональними обмеженнями здоров'я, яка відрізняється глибоким станом соціальної ексклюзії. Це пояснюється особливою ситуацією взаємодії зі світом здорових людей.

Саме ця соціальна група має певні обмеження, бар'єри щодо входження в інтегроване соціальне середовище. Будь-яка природна (вроджені дефекти) або штучна (дисфункції соціальних інститутів і антигромадські практики) перешкода, що порушує нормальне протікання соціалізації на індивідуальному рівні характеризується як **бар'єр соціалізації**.

Досліджуючи вищезазначену соціальну групу, ці бар'єри класифікують так: особистісні, групові і соціальні.

Під *особистісними* бар'єрами ми розуміємо ступінь важкості хвороби, наявність зовнішніх проявів каліцтва (маркованості), наявність психологічних комплексів щодо

власної неспроможності, неповноцінності. Особливо треба відзначити так зване “за-
нурення” в хворобу, незалежно від важкості захворювання та рівня маркованості.

Групові бар’єри ми окреслили як такі, що пов’язуються з ситуацією в родині, в тому числі і фінансовим станом сім’ї, доступності освіти, здобуття престижної спеціальності, що має забезпечити в майбутньому економічну незалежність, а також можливості працевлаштування саме цієї категорії осіб.

Соціальні бар’єри розглядають з погляду культурного сприйняття та соціальної взаємодії.

Саме ця група бар’єрів є найбільш складно контрольована та регульована. Це пов’язано з несформованістю культури взаємодії здорових людей та людей з інвалідністю, нерозумінням потреб означеної групи осіб, низьким рівнем загальної культури, небажанням здорової частини суспільства помічати представників цієї специфічної соціальної групи.

Останнім часом все частіше з’являються публікації, які порушують питання щодо евтаназії немовлят, що народилися з вадами розвитку. Широкий розголос набула публікація Олександра Ніконова “Добей, чтоб не мучался!” [1] в газеті “Спид-Инфо”, в якій автор наголошує на тому, що дітей, які народжуються “бракованными” (термін О. Ніконова) необхідно усипляти або робити аборти, викликати штучні пологи, бо це “болванки” (термін О. Ніконова) для майбутньої особистості. Автор наголошує на тому, що якщо новонароджена дитина не має можливості усвідомити свою неповноцінність, не може звернутися з проханням позбавити його життя, батьки та лікарі мають йому допомогти, тобто вдатися до евтаназії. На думку автора, це і є справжній гуманізм. Безумовно, ознайомившись з подібною публікацією, можна було б обуритись, обговорити ситуацію з найближчим оточенням, можливо навіть запропонувати обговорення, зокрема в студентській аудиторії, якщо б наклад газети не мав мільйон примірників і публікація не розгорнула б дискусію в мас-медіа. Так, радіостанція “Эхо Москвы”, яка вважається ліберальною, вільною від утисків, журналісти відрізняються сміливістю поглядів, запропонувала обговорення позиції пана Ніконова. Реакція тих, хто взяв участь в телефонному обговоренні вразила – 20%, тобто кожен п’ятий, хто зателефонував, підтримали позицію автора. Пояснюючи вищеозначену ситуацію, можемо припустити, що основи моралі явно захиталися в сучасному суспільстві, яке стає ворожим до людей слабших, хворих, недієздатних.

З метою дослідження ставлення здорової частини населення, зокрема студентської молоді, було запропоновано обговорення цієї статті та статті “Атакующий защитник” (профессор философии Лондонской школы экономики Алекс Вурхойв беседует с защитником прав животных, абортот, эвтаназии, благотворительности и убийства в младенчестве инвалидов, профессором биоэтики Пристона Питером Сингером) [2]. Свою позицію студенти мали висловити письмово, що давало змогу забезпечити конфіденційність та давало можливість молодій людині зануритись в усвідомлення представленої проблеми.

У дослідженні, яке проводили з 15 по 30 березня взяли участь 156 студентів усіх курсів, спеціальностей “соціальна робота”, “міжнародна інформація”, “менеджмент

ЗЕД” та “фізична реабілітація” Житомирського економіко-гуманітарного інституту ВНЗ “Університет “Україна””. Зауважимо, що означений навчальний заклад представляє структурний підрозділ єдиного в Україні вищого навчального закладу інтегрованого типу, який вже понад 10 років реалізує модель спільного навчання здорових людей та молоді із функціональними обмеженнями здоров’я. Специфіка навчального закладу передбачає потужну благодійну складову, ініціацію спеціальних проектів, які спрямовані на вирішення проблем сімей, що виховують дитину-інваліда, а також проектів, які дають змогу повноцінно реалізовуватись студентам з інвалідністю. Тобто, аудиторія, яка була обрана для дослідження, на наш погляд, мала представити гуманні моделі взаємодії здорових людей та людей з вадами здоров’я, тому що досвід перебування в інтегрованому соціальному, освітньому середовищі формує певні навички комунікацій, співпраці, взаємодопомоги. Проте, результати, які були отримані після обробки письмових есе, дозволили респондентів поділити на три групи:

- до першої групи ми віднесли студентів, які, скоротивши дистанцію взаємодії, усвідомивши складність і специфіку життя представників специфічної групи осіб із функціональними обмеженнями здоров’я, ставляться до них з високим рівнем поваги, захоплення. Вони наголошують на тому, що студенти з інвалідністю цілеспрямовані, сильні духом, відкриті до спілкування, мотивовані до навчання, налаштовані на позитивні зміни усвоєму житті. Наводимо цитату, яка повно розкриває позицію цієї групи студентів: “Я никогда не понимала людей, которые грубо относятся к людям с особенными потребностями, или хуже того смеются над этими людьми. У меня есть университетская подруга, у которой ДЦП. Ей очень сложно жить “в нашем мире”, но она сильная. Иногда я ей просто удивляюсь. Люди с ее болезнью сидят дома, у них комплексы по этому поводу, у них нет друзей. А моя подруга не чувствует того факта “что она другая”. Я думаю, с нее надо брать пример. И я очень рада, что мой университет открывает жизненные дороги на будущее и не бросает этих людей. Это замечательно”.

Представники цієї групи складаються здебільшого зі студентів спеціальності “соціальна робота” (що, зрозуміло, пояснюється їхньою професійною орієнтацією), другу позицію займають майбутні менеджери та міжнародники і тільки чверть опитаних – студенти спеціальності “фізична реабілітація”. Саме позиція реабілітологів потребує подальшого вивчення, тому що ці фахівці в майбутньому мають працювати з інвалідами активно і саме толерантне ставлення до означеної групи дають змогу професійну взаємодію зробити плідною.

- Другу групу становлять студенти, які відносяться до інвалідів з повагою і готові частково “впустити” в своє особисте життя цих людей. “Я відношусь з повагою, почуттям розуміння до людей-інвалідів. Я згоден проживати, допомагати по домогосподарству і по особистих та ділових питаннях, а також ділитися своїми особистими речами, але кохати, зв’язати своє життя і мати дітей від людини-інваліда я просто не наважився б”. Ця цитата підкреслює нашу тезу про часткове входження в життєві проблеми людей з інвалідністю і свідчить про певну упередженість щодо можливості повноцінного життя з людиною, яка має значні вади здоров’я.

Більшість представників цієї групи становлять студенти спеціальності “фізична реабілітація”, що дає змогу припустити велику обізнаність у проблемах життєдіяльності людей з інвалідністю.

- Третя група – це “актори, що грають певну очікувану роль”. Вони неоднозначно ставляться до представників соціальної групи інвалідів – від роздратування до байдужості та уникання. Проте анонімне опитування дало змогу виявити і цю позицію, яка потребує, безумовно, подальшого коригування. Так, висловлювання випускника – майбутнього міжнародника-аналітика: “На вопрос о моем отношении к людям с инвалидностью ответить сложно, ведь инвалидность имеет довольно широкий смысл. Так что следует уточнить степень и разновидность инвалидности. Например, люди с умственной отсталостью иногда могут меня раздражать, равно как и люди с сильной степенью физических ограничений. Вряд ли я стал бы связывать с ними свою жизнь.

Люди с особенными потребностями у большинства населения вызывают скрытое раздражение и создают отталкивающий эффект, а контакт с первыми, чаще всего, вынужденный. Разумеется, это не мешает испытывать чувство жалости и сострадания к этим гражданам.

Печально, но факт: взаимодействие с этими людьми является либо вынужденным, либо актом сострадания. К ситуации, когда инвалидом является член семьи, еще следует добавить и/или чувство долга”, – свідчить, безумовно, про відвертість позиції, ситуацію певної гри, коли в суспільстві говориш не те, що думаєш, а думаєш не те, що говориш. Ця група є нечисельною (8 осіб), проте потребує подальшого дослідження та розробки рекомендацій для формування толерантної взаємодії всіх суб’єктів суспільного життя.

Дослідження виявило певні тенденції ставлення студентської молоді до молодих інвалідів, які є суб’єктами інтегрованого освітнього процесу. На питання про необхідність/можливість евтаназії немовлят з вадами розвитку всі респонденти відповіли негативно. Необхідно додати, що емоційна реакція студентства на представлені публікації була дуже гострою – від вимоги до порушення карної відповідальності проти журналістів – до позбавлення ліцензій друкованих видань, які дозволяють собі публікувати подібні матеріали.

Отже, за результатами дослідження бачимо, що позиція здорової частини молоді громади стосовно людей, що мають функціональні обмеження здоров’я, не є однорідною. Вона коливається від глибокої поваги, співчуття, готовності допомогти, підтримати в діловому житті до обмеженого “допуску” в особисте життя, заперечення можливості спільного проживання, побудови сім’ї, в тому числі, народження дітей. Окремо треба відзначити позицію несприйняття, роздратування та псевдогуманну роль, яку носії цієї позиції виконують з великою напругою.

Формування толерантного ставлення до людей із функціональними обмеженнями здоров’я є ознакою демократичного, громадянського суспільства. У разі утиснення прав, незадоволення особливих потреб, обмеження доступу до культурних благ, втрати комунікативних зв’язків цієї категорії людей наше суспільство може втратити ознаки цивілізації.

1. *Никонов А.* Добей, чтоб не мучился! / А. Никонов // Спид-Инфо. – 14 января. – 2010.
2. *Вурхойв А.* Атакующий защитник / А. Вурхойв // Esquire. – Февраль. – 2010. – С. 82–86.

ЧУЖОЙ СРЕДИ СВОИХ
(социальная эксклюзия людей
с функциональными ограничениями здоровья)

О. М. Дикова-Фаворська

*Житомирский экономико-гуманитарный институт
"Университет "Украина",
ул. Б. Бердичевская, 52, г. Житомир, 10012, Украина,
univerukr@gmail.com*

В представленной статье рассматривается проблема социальных барьеров людей с инвалидностью, проанализированы результаты исследования отношения молодых людей, которые представляют здоровую часть общества, в частности студенчество, к представителям специфической группы лиц с функциональными ограничениями здоровья.

Ключевые слова: инвалид, лицо с функциональными ограничениями здоровья, барьеры, толерантное отношение.

STRANGER AMONG OWN
(social exclusion of people with physical disabilities)

O. M. Dikova-Favorska

*Economic and humanitarian institute "Ukraine" University" of Zhytomyr,
V. Berdychivska str., 52, Zhytomir, 10012, Ukraine
univerukr@gmail.com*

In the present article the problem of rising social barriers people with disabilities, presented a study of the young people who are a healthy part of society, particularly students, to representatives of specific groups of disabled people's health.

Key words: disability, a person with functional limitations health, barriers, tolerant attitude.

*Стаття надійшла до редколегії 26.04.2010 р.
Прийнята до друку 04.06.2010 р.*